

Εννοιολογικές δομές και μετασχηματισμοί της κοινωνικής επιστήμης

Δύο είναι τα κεντρικά και αλληπλένδετα ερωτήματα που διατρέχουν αυτό το βιβλίο. Το πρώτο αφορά στις δυνατότητες αντικειμενικότητας της κοινωνικής επιστήμης και το δεύτερο στις σχέσεις της με το αντικείμενό της, δηλαδή με τον κοινωνικό κόσμο. Καθώς το επίκεντρο των δύο ερωτημάτων είναι η κοινωνική επιστήμη, η ευκρινής διατύπωσή τους προαπαιτεί μία πρώτη θεωρητική οριοθέτηση αυτής της επιστήμης. Η κεντρική υπόθεση είναι ότι πρόκειται για μία *βασική επιστήμη*, η οποία στηρίζει την αιτιολόγησή της αποκλειστικά σε σχέσεις ανάμεσα σε κοινωνικές δυνάμεις, δίχως όμως να καταφέρει να ολοκληρώσει την επιστημονική της επανάσταση και να πάρει τον χαρακτήρα μιας *κανονικής* επιστήμης.

Εδώ είναι χρήσιμη μία πρώτη διασάφηση ορισμένων όρων, αντλώντας από την κοινωνιολογία των επιστημών. Λέγοντας κανονική επιστήμη, εννοώ ένα γνωστικό σχέδιο ή μία επιστήμη που έχει οριοθετήσει ένα αντικείμενο διερεύνησης και διαθέτει, σύμφωνα με τη θεωρητική σκοπιά και την ορολογία που εισήγαγε ο Πιερ Μπουρντιέ (Pierre Bourdieu), μία σχετική αυτονομία ως προς τη διαχείριση μιας ιδιαίτερης μορφής «συμβολικού κεφαλαίου», δηλαδή ενός κοινού «ειδολογικού κεφαλαίου» (π.χ. τις γνώσεις για τον φυσικό κόσμο, την αναγνωρισμένη αρμοδιότητα ερμηνείας της εν γένει φιλολογικής παραγωγής κ.λπ.).¹ Οι βασικοί όροι ύπαρξης

1. Βλ. κυρίως, Pierre Bourdieu, «Quelques propriétés des champs», *Questions de sociologie*, Παρίσι, Ed. du Minuit, 1980, σσ. 113-120. Pierre Bourdieu,

μιας βασικής κανονικής επιστήμης είναι πέντε. Πρώτον, διαθέτει ένα εννοιολογικό πλαίσιο που είναι γενικά αποδεκτό από τα μέλη μιας ομάδας ειδικών («ομάδας σκέψης» ή «Denkkollectiv»), σύμφωνα με την ορολογία του Λούτβικ Φλεκ [Ludwik Fleck]²) σε μία δεδομένη ιστορική περίοδο. Δεύτερον, τα μέλη της ομάδας, αφενός, μοιράζονται κοινές αξίες, διότι χωρίς αυτές δεν θα υπήρχε ομάδα,³ και είναι οργανωμένα σε «επιστημονικές κοινότητες» (επικοινωνούν και ασκούν κριτικό έλεγχο μέσω εξειδικευμένου Τύπου, εκδόσεων, συνεδρίων κ.λπ.) και, αφετέρου, βρίσκονται μεταξύ τους σε σχέσεις ανταγωνισμού για την κατάκτηση των προνομιούχων θέσεων μέσα στο κάθε «επιστημονικό πεδίο».⁴ Οι δύο αναλογίες («κοινότητα» και «πεδίο») δεν αποτελούν τους όρους μιας αγεφύρωτης αντίθεσης, αλλά λαμβάνουν τα εννοιολογικά τους περιεχόμενα από τη δράση μεταβλητών εξωτερικών παραγόντων που: Τρίτον, ελέγχουν τους θεσμικούς όρους της αναγνωρισμένης πρόσβασης στην αντίστοιχη «κοινότητα» ή στο αντίστοιχο «πεδίο», κάτι που επικυρώνεται από έναν πανεπιστημιακό τίτλο και από την κατάληψη μιας ιεραρχικής θέσης σύμφωνα με κάποια γενικά κριτήρια. Τέταρτον, συνδέονται με την ανάπτυξη του καταμερισμού της κοινωνικής εργασίας διαμέσου της τεχνολογικής, της συμ-

«Το επιστημονικό πεδίο», στο *Μικρόκοσμοι: Τρεις μελέτες πεδίου*, μτφρ. Ν. Παναγιωτόπουλος και Γ. Τσούλας, Αθήνα, Δελφίνι, 1992, σσ. 85-123. Pierre Bourdieu, *Science de la science et réflexivité*, Παρίσι, Ed. Raisons d'Agir, 2001.

2. Ludwik Fleck, *Genesis and development of a scientific fact*, αγγλική μτφρ., The University of Chicago Press, 1979. [1η έκδοση 1935].

3. Κάτι στο οποίο εστιάζει ο Ρόμπερτ Μέρτον. Βλ. Robert Merton, *The sociology of science*, University of Chicago Press, 1973, κυρίως το κεφάλαιο με τίτλο «The normative structure of science» και την ιστορική μελέτη του ίδιου, Robert Merton, «Science, Technology and Society in Seventeenth Century England», *Osiris*, 4/1938, σσ. 360-632). Στην περίπτωση του Λούτβικ Φλεκ κάτι τέτοιο δεν ισχύει, με δεδομένη την εμφάνιση κατά τη δεκαετία του 1930 τόσο μιας «ναζιστικής» βιολογίας όσο και μιας «σοβιετικής» βιολογίας με πρωταγωνιστή τον Τροφίμ Ντενίσοβιτς Λυσένκο – γνωστή ως «βίαιη επιβολή συναντίληψης» (βλ. Harold J. Brown, *Αντίληψη, θεωρία και δέσμευση: Μία νέα φιλοσοφία της επιστήμης*, μτφρ. Α. Λευικός, Ε. Μαχαίρα, Δ. Παπαγιαννάκος, Χ. Συμσάρης, Ηράκλειο, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 1993, σσ. 269-272).

4. Κάτι στο οποίο εστιάζει ο Πιερ Μπουρντιέ (βλ. υποσημείωση 1).

βουλευτικής και της παιδαγωγικής εφαρμογής των γνώσεων που παράγουν – κάτι που σημαίνει ότι ακόμη και η βασική έρευνα που είναι προσανατολισμένη αποκλειστικά προς τη γνώση δεν μπορεί να μη συνδεθεί με τις κοινωνικές της χρήσεις· εάν η περιέργεια του επιστήμονα είναι ένας ισχυρός ψυχολογικός παράγοντας, εντούτοις τα αποτελέσματα ακόμη και της πιο αφιλοκερδούς περιέργειας δεν θα μπορούσαν να αποκοπούν από εφαρμογές που, με τον έναν ή τον άλλο τρόπο, ξεφεύγουν από τον επιστημονικό έλεγχο των αποτελεσμάτων τους.⁵ Πέμπτον, οι γνώσεις που παράγουν οι βασικές επιστήμες δεν μπορούν να ξεφύγουν από τον ευρύτερο κοινωνικό θόλο που επιτρέπει την παραγωγή και, κυρίως, τη διάχυσή τους. Πρόκειται για μία διαδικασία που συνδέει ουσιαστικά τις βασικές επιστήμες ή τις «ομάδες σκέψης» με τις κοινωνικές συνθήκες και τις κυρίαρχες ιδέες μιας ιστορικής περιόδου.

Θα μείνω για λίγο σε αυτόν τον πέμπτο όρο. Ο Λούτβικ Φλεκ θεώρησε ότι αυτή η περιρρέουσα ατμόσφαιρα, η οποία ευνοεί ή δυσχεραίνει το κάθε επιστημονικό σχέδιο, εξαρτάται από ένα «στυλ σκέψης» (*Denkstil*) που χαρακτηρίζει μία δεδομένη ιστορική περίοδο – με την έννοια ότι είναι οι εξωτερικοί παράγοντες που προσδιορίζουν τον βαθμό και τα όρια της κυματικής διάχυσης που έχει ως κέντρο μία «ομάδα σκέψης».⁶ Ωστόσο, αυτή η θεωρία της κυμαινόμενης διάχυσης της επιστημονικής γνώσης, σύμφωνα με τη μεταφορά των ομόκεντρων κύκλων με διαφορετική ακτίνα, αφήνει

5. Βλ. Andrew Abbott, *The system of professions: An essay on the division of expert labor*, Σικάγο και Λονδίνο, The University of Chicago Press, 1989.

6. Ludwik Fleck, *Genesis and development of a scientific fact*, ό.π. Ο Φλεκ δεν επεξεργάστηκε την έννοια του καταμερισμού της κοινωνικής εργασίας σε σχέση με την ανάπτυξη της επιστήμης: απλώς και αφελώς συνέδεσε την ανάπτυξη της επιστήμης με μία βιολογική ανακάλυψη (π.χ. τον τύφο ή τη σύφιλη). Με άλλα λόγια, συνέδεσε την επιστημονική ανακάλυψη με τις εξωτερικές συνθήκες που ευνόησαν τη διάχυση των αποτελεσμάτων της ανακάλυψης, χωρίς να εξετάσει τις επιπτώσεις της διάχυσης των αποτελεσμάτων στην ανάπτυξη του καταμερισμού της εργασίας. Περιορίστηκε απλώς στο να δείξει, σύμφωνα με το εύρος και το περιεχόμενο των κοινωνικών συναναστροφών, τους κύκλους διάχυσης των νέων επιστημονικών ανακαλύψεων, θεωρώντας ότι αυτές ευνοούνται από ένα, ήδη παγιωμένο, «στυλ σκέψης», δηλαδή από την πίστη στην αποτελεσματικότητα των επιστημονικών ανακαλύψεων.

αναπάντητο το βασικό ερώτημα της διατύπωσής της: πώς άραγε δημιουργείται αυτό το «συλ σκέψης» που ευνοεί ή δυσχεραίνει την ανάπτυξη των επιστημών και της κάθε επιστήμης ξεχωριστά; Ο Πιερ Μπουρντιέ είδε την ίδια διαδικασία από μία διαφορετική ή, ακριβέστερα, από την αντίθετη σκοπιά: την είδε ως τον βαθμό επιρροής ενός «πεδίου» ή μιας «πειθαρχίας» στη διαμόρφωση του κοινού νου μιας εποχής.⁷ Σε κάθε περίπτωση, η έννοια της «πειθαρχίας» αποκόπει αυθαίρετα την κοινωνική επιστήμη από την έννοια της βασικής και κανονικής επιστήμης, κάτι που καθιστά προβληματική τη διερεύνηση της σχέσης ανάμεσα στην κοινωνική επιστήμη και τις πειθαρχίες, κυρίως ως προς τον ρόλο τους στην ανάπτυξη του καταμερισμού της κοινωνικής εργασίας. Οι πειθαρχίες είναι ουσιαστικά συνθέσεις διεπιστημονικών στοιχείων που στοχεύουν κατά κανόνα στις τεχνολογικές, τις συμβουλευτικές και τις παιδαγωγικές εφαρμογές γνωστικών στοιχείων που αντλούν από διαφορετικές επιστήμες (π.χ. οι επιστήμες της εκπαίδευσης, οι επιστήμες της διοίκησης, κ.λπ.). Με άλλα λόγια, είδε την ίδια διαδικασία ως ένα «αποτέλεσμα πεδίου», δηλαδή ως τον βαθμό διείσδυσης των γνώσεων που παράγει μία «ομάδα σκέψης», η οποία σκέφτεται τους όρους της δικής της ύπαρξης ανταγωνιστικά προς τους όρους ύπαρξης του κόσμου, στο ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον – και αυτή είναι ουσιαστικά η αναλογία του «πεδίου» στην οποία θεμελιώνεται ο «πολεμικός χαρακτήρας» της γνώσης του κοινωνικού κόσμου. Υπό αυτό το πρίσμα, το κοινωνιολογικό πεδίο εμφανίζεται με υψηλό βαθμό ετερονομίας, κάτι που συνδέεται με μία σειρά εξαρτήσεων από άλλα πεδία (πολιτικό, δημοσιογραφικό, οικονομικό...),⁸ και την απομάκρυνση από αυτό της

7. Pierre Bourdieu, *Science de la science et réflexivité*, ό.π. Για τη μάλλον απλοϊκή κριτική του Μπουρντιέ στις προσεγγίσεις του Φλεκ, βλ. στο ίδιο, σσ. 123-141. Εδώ δεν θα επεκταθούμε σε έννοιες που προέρχονται από την πολιτική θεωρία, όπως, για παράδειγμα, την παράγωγη από την έννοια της ηγεμονίας έννοια των «δομών της αίσθησης» (βλ. Raymond Williams, *Κουλτούρα και ιστορία*, μτφρ. Β. Αποστολίδου, Αθήνα, Γνώση, 1994, σσ. 327-335).

8. Κάτι που τον οδηγεί στην ενδιαφέρουσα άποψη ότι συνιστά αναγκαιότητα για τις «κοινωνικές επιστήμες να λάβουν τον εαυτό τους ως αντικείμενο». Βλ. Pierre Bourdieu, *Science de la science et réflexivité*, ό.π., σσ. 167-184.

δυνατότητας παραγωγής και διάχυσης γνώσεων για τον –έμπλεο υλικών και συμβολικών αντιθέσεων– κοινωνικό κόσμο.

Θα επιστρέψω στους όρους της αρχικής υπόθεσης, στους οποίους περιέχεται μία παραδοξότητα: πώς είναι δυνατή μία βασική επιστήμη που δεν καλύπτει το κριτήριο της κανονικής επιστήμης; Από τη μία, πρόκειται για μία επιστήμη η οποία δεν διαφέρει από τις ομολογές της ως προς τα κύρια, εξωτερικά και εσωτερικά, χαρακτηριστικά της. Βλέποντάς την εξωτερικά, είναι εμφανές ότι έχει διαμορφωθεί ως μία αναγνωρισμένη επιστημονική ομάδα και έχει παγιωθεί σε ειδικούς ακαδημαϊκούς και ερευνητικούς θεσμούς που απολαμβάνουν, τουλάχιστον θεωρητικά, μία σχετική αυτονομία – αν και πολύ χαμηλή σε σχέση, ασ πούμε, με τη φυσική. Βλέποντάς την εσωτερικά, είναι εμφανές ότι οργανώνει την αιτιολόγησή της αναφορικά με ένα εννοιολογικό πλαίσιο που σχηματίζεται *αποκλειστικά* από έννοιες που περιέχουν τις σχέσεις ανάμεσα σε κοινωνικές δυνάμεις. Σε αυτό το δεύτερο και αναλυτικό επίπεδο, εμφανίζεται ένα δεύτερο παράδοξο: οι σχέσεις ανάμεσα στις κοινωνικές δυνάμεις έχουν έναν διττό χαρακτήρα. Από τη μια μεριά, έχουν τον χαρακτήρα μιας κοινωνικής φυσικής που εστιάζει στις ιστορικά παγιωμένες σχέσεις ή στα κοινωνικά γεγονότα· από την άλλη μεριά, έχουν τον χαρακτήρα μιας αναλυτικής ερμηνευτικής που εστιάζει στις κοινωνικές δράσεις και, κυρίως, στην ιστορική μοναδικότητα των συνδυασμών τους. Σε κάθε περίπτωση, η κοινωνική φυσική και η αναλυτική ερμηνευτική αποτελούν τους δύο πόλους ενός ιδιαίτερου πεδίου μέσα στο οποίο αναπτύσσεται η επιχειρηματολογία της κοινωνικής επιστήμης. Με άλλα λόγια, ανάμεσα στους δύο πόλους αναπτύσσεται μία ιδιαίτερη μορφή αιτιολόγησης που φιλοδοξεί να αποτρέψει την αναγωγή των κοινωνικών διαδικασιών σε μεταφυσικούς, σε βιολογικούς και/ή σε ψυχολογικούς παράγοντες. Από την άλλη πλευρά, είναι εμφανής η απουσία των κύριων χαρακτηριστικών μιας κανονικής επιστήμης, δηλαδή η ύπαρξη τόσο μιας κοινής και άρρητης τεχνογνωσίας,⁹ όσο και

9. Με την έννοια του «tacit knowledge», που επεξεργάστηκε ο Μάικλ Πολάνυι (Michael Polanyi, *The tacit dimension*, Σικάγο, University of Chicago Press, 1958).

ενός ενιαίου εννοιολογικού πλαισίου¹⁰ – το οποίο, εκτός από τον έλεγχο της εσωτερικής αιτιολόγησης, θα έθετε περιορισμούς στις τάσεις υβριδοποίησης της κοινωνικής επιστήμης. Πρόκειται για μία απουσία που δείχνει ότι η εφαρμογή της ιδέας του «παραδείγματος»¹¹ στην κοινωνική επιστήμη είναι τουλάχιστον άστοχη: η κοινωνική επιστήμη, κατά την ανάπτυξή της τον 20ό αιώνα, δεν περιέχει ούτε τις άρρητες μορφές μεταβίβασης των γνώσεων ούτε μία γενικά αποδεκτή θεωρία του κοινωνικού αντικειμένου και μια αντίστοιχη μεθοδολογία. Η συγκρότηση του βασικού εννοιολογικού πυρήνα είναι πρωτίστως έργο του Εμίλ Ντυρκάιμ (Emil Durkheim) και του Μαξ Βέμπερ (Max Weber), και αυτό αποτελεί μία τομή στο επιστημονικό κίνημα, δηλαδή αποτελεί μία «συμβολική επανάσταση» που καθιερώνει μία νέα σκοπιά, η οποία επιτρέπει την αντικειμενοποίηση του κοινωνικού κόσμου. Ωστόσο, αυτή η συμβολική επανάσταση έμεινε ανολοκλήρωτη και ο λόγος είναι η μετέπειτα πολυδιάσπαση του εννοιολογικού πλαισίου που κατασκεύασαν, με τα συμπληρωματικά τους έργα, οι δύο πρωτοπόροι.

Τα δύο κεντρικά ερωτήματα δεν θα μπορούσαν να αναπτυχθούν και να απαντηθούν εάν αποκόπτονταν το ένα από το άλλο. Όμως το ίδιο δύσκολη είναι και η σύνδεσή τους σε μία συναφή προβληματική. Η δυσκολία σχετίζεται με την ιδιαιτερότητα της σχέσης της κοινωνικής επιστήμης με το αντικείμενό της. Πρόκειται για μία *γενετική* σχέση, στην οποία διαπλέκονται οι εννοιολογικοί σχηματισμοί της θεωρίας και οι εμπειρικοί μετασχηματισμοί του κοινωνικού κόσμου. Εξ αυτού προκύπτει και η ιδιαιτερότητα της σχέσης της με το αντικείμενό της: η αντικειμενικότητα αυτής της επιστήμης είναι γενετικά χαραγμένη στην αντικειμενοποίηση του αντικειμένου της, μέρος του

10. Η αντίθεση δομής – δράσης παραμένει μία ενεργός αντίθεση, με εμφανώς κυρίαρχες πλέον τις τάσεις που καλύπτουν τις θεωρίες ατομικής δράσης.

11. Με την έννοια του Τόμας Κουν (Thomas S. Kuhn, *Η δομή των επιστημονικών επαναστάσεων*, μτφρ. Γ. Γεωργακόπουλος, Β. Κάλφας, Θεσσαλονίκη, Σύγχρονα Θέματα, 1981).

οποίου αποτελεί και η ίδια.¹² Με άλλα λόγια, για την κοινωνική επιστήμη δεν μπορεί να ισχύει ο διαχωρισμός των εξωτερικών συνθηκών, δηλαδή των συνθηκών μέσα στις οποίες αναπτύσσει το εννοιολογικό της δυναμικό, από την εσωτερική συλλογιστική, δηλαδή από τις τροπές που παίρνει η αιτιολόγηση των κοινωνικών διαδικασιών. Η επιστημολογία της και η κοινωνιολογία της είναι αναπόσπαστα συνδεδεμένες.

Είναι δύσκολο να σκεφτεί και να διερευνήσει κανείς την κοινωνική επιστήμη, τη δομή και τους μετασχηματισμούς της, αν δεν αποκοπεί από δύο αντίθετες τοποθετήσεις, τις οποίες επισήμανε ο Πιερ Μπουρντιέ κατά την πρώτη διατύπωση της *θεωρίας πρακτικής*.¹³ Πρώτον, δεν μπορεί να τη σκεφτεί αν δεν αποκοπεί από την τοποθέτηση που την υποτάσσει στις «αρχές» μιας, υποτιθέμενης, «επιστημολογίας», δηλαδή αν δεν αποκοπεί από τις θεωρητικές σκοπιές αυτών που τη «σκέφτονται χωρίς να την εξασκούν». Δεύτερον, ούτε μπορεί να τη σκεφτεί αν δεν αποκοπεί από την τοποθέτηση που την προσδένει στην τεχνική αυθεντία μιας, υποτιθέμενης, «μεθοδολογίας», δηλαδή αν δεν αποκοπεί από τις τεχνικές «αυτών που την εξασκούν χωρίς να τη σκέφτονται». Πρόκειται για δύο στάσεις που διεύρυναν το χάσμα μεταξύ «επιστημολογισμού» και «μεθοδολογισμού», δηλαδή το χάσμα ανάμεσα σε όσους τη σκέφτονται χωρίς να την εξασκούν και σε αυτούς που την εξασκούν χωρίς να σκέφτονται τα αποτελέσματά της πρακτικής τους.

Το εν λόγω χάσμα συνδέεται με την αδυναμία της κοινωνικής επιστήμης να αποδεχθεί ένα ενιαίο εννοιολογικό πλαίσιο που

12. Τα κύρια «εργαλεία» της αντικειμενοποίησης προκύπτουν από την ανάλυση των σχέσεων ανάμεσα στις υποκειμενικές προσδοκίες και στις αντικειμενικές δυνάμεις που είναι παγιωμένες στους θεσμούς – μία άλλη διατύπωση των δύο βασικών στοιχείων της κοινωνιολογικής αιτιολόγησης, δηλαδή των σχέσεων ανάμεσα στις κοινωνικές δράσεις και τα κοινωνικά γεγονότα. Για μία αναδιατύπωση αυτής της βασικής προϋπόθεσης, βλ. ενδεικτικά, Pierre Bourdieu, *Le sens pratique*, Παρίσι, Editions du Minuit, 1980, σσ. 214-215. Για τη «συμμετοχική αντικειμενοποίηση», βλ. Pierre Bourdieu, «L'objectivation participante», *Actes de la Recherche en Sciences Sociales*, 150/2003, σσ. 43-58.

13. Pierre Bourdieu, *Esquisse d'une théorie de la pratique*, Γενεύη, Droz, 1972.

θα στηριζόταν στις ίδιες τις εμπειρικές αναλύσεις της, αλλά και θα προσανατόλιζε τις τελευταίες σε σχέση με ορισμένα θεωρητικά κεκτημένα. Αντιθέτως, ενώ το εννοιολογικό πλαίσιο κατασκευάστηκε από τους δύο πρωτοπόρους, κατά την ανάπτυξη της κοινωνικής επιστήμης φαίνεται ότι το χάσμα διευρύνθηκε και μάλιστα σε τέτοιο εύρος και βάθος που φαίνεται να είναι πλέον εξαιρετικά δύσκολη μία ενιαία εννοιολογική οριοθέτηση της κοινωνικής επιστήμης. Η διεύρυνση του χάσματος εκφράζεται στον ατέρμονο υβριδισμό των πειθαρχιών που θέτουν τον εαυτό τους υπό τη σκέπη της κοινωνικής επιστήμης, αλλά που έχουν ξεχάσει εδώ και καιρό το εννοιολογικό της πλαίσιο, δηλαδή το πλαίσιο που κατέστησε δυνατές και αυτές τις ίδιες. Με άλλα λόγια, οι υβριδικές πειθαρχίες που έχουν την αφετηρία τους στην κοινωνική επιστήμη, έχουν ξεχάσει ότι το εννοιολογικό πλαίσιο της κοινωνικής επιστήμης, όπως και της κάθε επιστήμης, αποτελεί τη σύνδεση μιας θεωρίας αντικειμένου –εν προκειμένω του κοινωνικού– με την προσήκουσα μεθοδολογία. Η εν λόγω λήθη αποτελεί την προϋπόθεση για τη συγκρότηση επιμέρους ακαδημαϊκών πειθαρχιών που έχουν τα ερείσματά τους αποκλειστικά σε αποκομμένα μεταξύ τους εμπειρικά αντικείμενα (π.χ. οι πολιτιστικές σπουδές, οι σπουδές ταυτότητας, οι σπουδές επιστήμης και τεχνολογίας, οι παιδαγωγικές σπουδές, οι σπουδές μάρκετινγκ κ.λπ.). Κάτι που αφαιρεί τη δυνατότητα ένταξης των επιμέρους εμπειρικών μελετών σε ένα ενιαίο εννοιολογικό πλαίσιο. Τούτο καθώς εγκλωβίζει την εγκυρότητα των δηλωτικών αποφάνσεων, δηλαδή την αντικειμενικότητα, σε μία «μεθοδολογική» διάσταση (π.χ. τη θεωρητική στήριξη των «ποιοτικών μεθόδων» στη σημειολογία ή των «ποσοτικών μεθόδων» στη στατιστική). Το διακριτό αποτέλεσμα είναι μία συνεχής κατάρτιση του κοινωνικού αντικειμένου και η παρεπόμενη αδυναμία διατύπωσης θεωριών υψηλότερης σύνθεσης, που θα μπορούσαν να δώσουν ακριβέστερες εικόνες των μετασχηματισμών, δηλαδή της πορείας που ακολουθεί αυτός ο κόσμος σε σχέση με τις προοπτικές που τίθενται από τις σχέσεις δύναμης και κυριαρχίας.

Η θεωρητική κατάτμηση του κοινωνικού αντικειμένου που ευνοεί και, ταυτόχρονα, υποστηρίζεται από τις τάσεις μεθοδολογικής μονομέρειας, μπορεί να αναζητηθεί στην αναδιάταξη των παγιωμένων και διχοτομικών αντιλήψεων σχετικά με τη γραμματική και τη σύνταξη των σχέσεων ανάμεσα στο υποκείμενο και το αντικείμενο των γνώσεων και των τεχνογνωσιών. Στη γενετική σχέση της κοινωνικής επιστήμης με το αντικείμενό της εκφράζεται μία επαναστατική πρόταση: η κοινωνική επιστήμη κομίζει μία νέα θεωρία της γνώσης, η οποία, από τον Αύγουστο Κοντ και μετά, συνδέει *ιστορικά* τα «καθεστώτα της σκέψης» με τους «τύπους της κοινωνικής οργάνωσης». ¹⁴ Σε αυτή ακριβώς τη σχέση επικεντρώνει αυτό το βιβλίο, το οποίο, ακολουθώντας την προαναφερθείσα παρατήρηση του Πιερ Μπουρντιέ, επιχειρεί να διερευνήσει την εννοιολογική συγκρότηση της κοινωνικής επιστήμης. Προσπαθώντας, ωστόσο, όχι απλώς να αποφύγει τα ρεύματα που δημιουργήθηκαν από αυτούς που τη σκέφτονται χωρίς να την εξασκούν και από αυτούς που την εξασκούν δίχως να τη σκέφτονται, αλλά και να διερευνήσει τις κοινωνικές συνθήκες που αποτρέπουν την κοινωνική επιστήμη από το να κατακτήσει μια, έστω στοιχειώδη, αυτονομία.

*

Τα παραπάνω σκιαγραφούν την κεντρική υπόθεση αυτής της εργασίας. Συνοπτικά, η προς τεκμηρίωση θέση είναι ότι η κοινωνική επιστήμη καθίσταται, διαμέσου της αντικειμενοποίησης

14. Θα αδικούσαμε τη συμβολή του Καρλ Μαρξ και του Φρίντριχ Ένγκελς στη διαμόρφωση της ιδέας για τις σχέσεις ανάμεσα στις κοινωνικές και τις νομικές δομές. Ωστόσο, –αν και τριάντα περίπου χρόνια μετά τα πρώτα σχέδια του Κοντ– το βασικό κείμενο στο οποίο πραγματοποιούν ένα πρώτο σχέδιο αυτής της σχέσης, *Η γερμανική ιδεολογία*, δεν είχε καμία επιρροή στο εν εξελίξει επιστημονικό κίνημα, επειδή, πολύ απλά, οι συγγραφείς του, συνεπαρμένοι από τα γεγονότα του 1848 στη Γαλλία και τη Γερμανία, το άφησαν στην «τροκτική κριτική των ποντικών». Το εν λόγω κείμενο δημοσιεύτηκε κατά τον μεσοπόλεμο και είχε έκτοτε μάλλον διασπαστικές επιπτώσεις στην ανάπτυξη της κοινωνικής επιστήμης.

των επιμέρους σκοπιών, ο κύριος φορέας αναστοχασμού των δυναμικών σχέσεων ανάμεσα στην ταξική διαστρωμάτωση και τις σφαίρες που διασφαλίζουν την εκτύλιξη της κοινωνικής δραστηριότητας – και αυτές οι σφαίρες είναι η οικονομική, η πολιτική και η πολιτιστική. Κατά προέκταση, η αντικειμενοποίηση δεν είναι μόνο η σχέση της κοινωνικής επιστήμης με το αντικείμενό της, αλλά και η κατεξοχήν δυνατότητα αυτο-κατανόησης του σύγχρονου κόσμου.

Η υποστήριξη της παραπάνω θέσης απαιτεί μία ευρύτατη εργασία ανασυγκρότησης των σχέσεων της κοινωνικής επιστήμης τόσο με τον εαυτό της, δηλαδή την επιστημολογία της, όσο και των σχέσεών της με το αντικείμενό της, δηλαδή με την κοινωνιολογία της. Η κοινωνιολογία της κοινωνικής επιστήμης είναι βάση πάνω στην οποία στηρίζεται η όποια αξίωση αλήθειας που διεκδικεί αυτή η επιστήμη, δηλαδή η επιστημολογία της. Με άλλα λόγια, χωρίς την αντικειμενοποίηση της σκοπιάς διά της οποίας η κοινωνική επιστήμη συγκροτεί το εννοιολογικό της πλαίσιο, δηλαδή τη θεωρία του κοινωνικού αντικειμένου και τη μεθοδολογία προσέγγισης και ανάλυσής του, δεν μπορεί να διατυπωθεί καμία πρόταση που να διεκδικεί μία ιδιαίτερη επιστημονική ορθολογικότητα, εν προκειμένω την ορθολογικότητα της κοινωνικής επιστήμης. Η κοινωνική επιστήμη, μόνο αφού πρώτα κατανοήσει τις ιστορικές συνθήκες που κατέστησαν δυνατή τη σκοπιά της, μπορεί να εξασφαλίσει τους όρους ενός ιδιαίτερου επιστημονικού ορθολογισμού που τη διαχωρίζει από την ιδεολογία, δηλαδή από τις υποκειμενικές εννοηματοώσεις του κοινωνικού κόσμου, και να συμβάλει στη διαύγαση του αντικειμένου της και, κατά προέκταση, στην ενίσχυση της θέσης της στη διαδικασία της ορθολογικής ανάπτυξης του καταμερισμού της διανοητικής εργασίας.

Πέντε είναι τα βήματα υποστήριξης αυτής της θέσης – τα δύο πρώτα θα πραγματοποιηθούν στον παρόντα τόμο και τα άλλα σε έναν επόμενο. Το πρώτο είναι η ιδεοτυπική σκιαγράφηση του εννοιολογικού πλαισίου της κοινωνικής επιστήμης. Υποθέτοντας ότι η τελευταία δεν μπορεί να συνδεθεί με την αντι-

κειμενικότητα, επειδή είναι της ίδιας φύσης με το αντικείμενό της, δείχνω ότι η εγκυρότητα της επιχειρηματολογίας της (ή της αιτιολόγησής της) δεν βρίσκεται μόνο στην αντικειμενοποίηση των επιμέρους σκοπιών, αλλά και στην αντικειμενοποίηση της δικής της σκοπιάς. Αυτή η διττή αντικειμενοποίηση επιτρέπει την εισαγωγή μιας στάσης διευρυμένης αναστοχαστικότητας, δηλαδή μιας έννοιας που συνδέει τις σχέσεις ανάμεσα στους θεωρητικούς και τους κοινωνικούς μετασχηματισμούς. Είναι προφανές ότι η υπόθεση της διττής αντικειμενοποίησης και της διευρυμένης αναστοχαστικότητας μπορεί να στηριχτεί μόνο αν εξεταστούν οι όροι που βρίσκονται γενετικά συνδεδεμένοι με την κοινωνική επιστήμη. Η συγκρότηση της κοινωνικής επιστήμης είναι συνδεδεμένη με μία τομή, δηλαδή με έναν νέο τρόπο θέασης του κοινωνικού κόσμου.

Το δεύτερο βήμα, λοιπόν, είναι η διερεύνηση αυτής της τομής – που πραγματοποιείται στο γύρισμα του 19ου προς τον 20ό αιώνα. Αποτέλεσμα αυτής της τομής είναι η οριοθέτηση ενός ιδιαίτερου εννοιολογικού πλαισίου, με την ταυτόχρονη συγκρότηση μιας ιδιαίτερης επιστημονικής ομάδας και τη θεσμική αναγνώριση μιας νέας επιστημονικής αρμοδιότητας. Συνεπώς, στο δεύτερο βήμα επιχειρείται η διερεύνηση της ίδιας της τομής, δηλαδή η διερεύνηση των όρων διατύπωσης μιας θεωρίας του κοινωνικού αντικείμενου και των μεθοδολογικών προϋποθέσεων αυτής της θεωρίας. Υποθέτοντας ότι η τομή βρίσκεται στα έργα του Εμίλ Ντυρκάιμ και του Μαξ Βέμπερ, οι όροι συγκρότησης του εννοιολογικού πλαισίου δεν μπορεί παρά να αναζητηθούν στις θεωρητικές και τις μεθοδολογικές προτάσεις τους. Κάτι που ωστόσο προαπαιτεί την εξέταση της αποποίησης των κληροδοτημάτων των προηγθεισών κοινωνικών θεωριών από τους δύο πρωτοπόρους. Τα έργα των τελευταίων πραγματοποίησαν μία «συμβολική επανάσταση», αποτέλεσμα της οποίας ήταν η δημιουργία μιας νέας σκοπιάς, δηλαδή ενός νέου εννοιολογικού πλαισίου, τη διαχείριση του οποίου αναλαμβάνει μία νέα επιστημονική ομάδα και το οποίο θεσπίζεται στα Πανεπιστήμια ως μια νέα επιστήμη.

Ο Πρώτος Τόμος της ερευνητικής διαδρομής κλείνει δείχνοντας ότι τα κοινά και συμπληρωματικά εννοιολογικά στοιχεία που κομίζουν οι δύο «συμβολικοί επαναστάτες» σφυρηλατούν έναν ιδιαίτερο επιστημονικό ορθολογισμό, ο οποίος αποτελεί ένα είδος μέτρου των διαδικασιών θεσμοποίησης που εκτυλίσσονται στη σύγχρονη κοινωνία του 20ού και του τρέχοντος αιώνα. Με άλλα λόγια, αποτελεί ένα είδος ιδεοτύπου, όπως θα έλεγε ο Μαξ Βέμπερ, σε σχέση με τον οποίο μπορούν να αποτιμηθούν οι διαδικασίες θεσμικού ορθολογισμού. Έτσι, ανοίγει η προοπτική προς τη διερεύνηση της πορείας που ακολούθησε η κοινωνική επιστήμη κατά τη διάρκεια του 20ού αιώνα.

Τα τρία επόμενα βήματα εκτίθενται στον Δεύτερο Τόμο. Το τρίτο βήμα είναι κοινωνιολογικό και διερευνά τις θεωρίες συγκρότησης επιστημονικών ομάδων. Εφόσον το εννοιολογικό πλαίσιο περιέχει αδρομερώς και τους όρους συγκρότησης επιστημονικών ομάδων, δεν θα μπορούσε να μην εφαρμοστεί με τρόπο πρωτογενώς αναστοχαστικό για τη νέα επιστήμη, η οποία, επιπροσθέτως, δεν κατάφερε να βρει τη γραμμή που τη διαχωρίζει από την ιδεολογία – και αυτό εξαιτίας της δικής της και ετερόκλητης ανάπτυξης και της συχνής της ταύτισης με πρακτικές θεωρίες. Οι κοινωνιολογίες των επιστημών δεν είχαν κατά νου μόνο την ανάπτυξη των επιστημών και των σχέσεών τους με τον κοινωνικό κόσμο. Είχαν επίσης ως κύρια έγνοια την επιστημονική οριοθέτηση της κοινωνικής επιστήμης. Η διερεύνηση των σχέσεων ανάμεσα στις φυσικές επιστήμες και την τεχνολογία –ή, διαφορετικά, ανάμεσα στις γνώσεις και τις κοινωνικές τους χρήσεις– δεν μπορούν να αποκοπούν από τις έγνοιες των φορέων της κοινωνικής επιστήμης, που έψαχναν να βρουν μία λειτουργική αιτιολόγηση για την αναγνώριση της δικής τους αυθεντίας. Κατά συνέπεια, η κοινωνιολογία των επιστημών δεν μπορεί να αποκοπεί από τη διαμόρφωση των σκοπιών της κοινωνικής επιστήμης – και αυτό όχι λόγω μιας τάσης μιμητισμού, αλλά κυρίως λόγω της έλλειψης μιας γενικής συμφωνίας αυτοπροσδιορισμού.

Η αδυναμία μιας γενικής συμφωνίας αυτοπροσδιορισμού δεν θα μπορούσε να μείνει έξω από τους μετασχηματισμούς του εννοιολογικού πλαισίου της κοινωνικής επιστήμης. Μία αδυναμία που ωθεί την κοινωνική επιστήμη να άγεται και να φέρεται από τις περιστάσεις ή, με άλλα λόγια, από τις διάφορες κρατούσες ιδεολογίες. Εδώ ακριβώς ανοίγει το τέταρτο βήμα που είναι επιστημολογικό και αφορά στη διερεύνηση των μετασχηματισμών του εννοιολογικού πλαισίου της κοινωνικής επιστήμης – με πρόσχημα την απάντηση σε ζητήματα που τίθενται μέσα σε συγκεκριμένες πολιτικές συγκυρίες και όχι ως ανεξάρτητα πρωτόκολλα που συνδέονται με τον σωρευτικό χαρακτήρα των γνώσεων του κοινωνικού κόσμου. Πρώτα θα διατρέξω εν συντομία τις αποκομμένες χρήσεις των έργων του Εμίλ Ντυρκάιμ και του Μαξ Βέμπερ. Για την ακρίβεια, θα εξετάσω τις ανθρωπολογικές μετεξελίξεις του πρωτόλειου δομομοίου που εισήγαγε ο Εμίλ Ντυρκάιμ, εστιάζοντας στο έργο του Κλωντ Λεβί-Στρωσ (Claude Levi-Strauss), όπως και την πρώτη απόπειρα σύνθεσης των δύο έργων που επιχείρησε ο Τάλκοτ Πάρσονς (Talcott Parsons). Θα εξετάσω επίσης την πολυδιάσπαση του έργου του Μαξ Βέμπερ σε ένα πλήθος «ρευμάτων». Αφού επίσης εξετάσω συνοπτικά τις επιρροές που άσκησε η φαινομενολογία και ο πραγματισμός στην κοινωνική επιστήμη, θα αναλύσω τις απόπειρες σύνθεσης των δύο έργων. Τέλος, θα αναλύσω τις διάφορες θεωρίες που έχουν ως επιστημολογική μονάδα το άτομο και/ή το υποκείμενο και εισάγουν στην κοινωνική επιστήμη μία μικροοικονομική και/ή μία μεταμοντέρνα σκοπιά.

Το τελευταίο βήμα οδηγεί την εργασία στα γενικά συμπεράσματα, δηλαδή σε μία προσπάθεια σκιαγράφησης των σχέσεων ανάμεσα στην κοινωνική επιστήμη και το αντικείμενό της κατά τη διάρκεια του τελευταίου αιώνα.